

Arkeologi vid Mellby kyrka

Arkeologisk utredning vid Mellby kyrka i samband med dränering inom fastighet Mellby 12:1, Mellby socken i Eksjö kommun, Jönköpings län

Arkeologi vid Mellby kyrka

Arkeologisk utredning vid Mellby kyrka i samband med dränering inom fastighet Mellby 12:1, Mellby socken i Eksjö kommun, Jönköpings län

Jönköpings läns museums dnr: 2023-112
Länsstyrelsens dnr: 431-6112-2020

Rapport, foto och ritningar: Emma Boman
Rapportgranskning: Anna Ödeén
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Distribution: Digital pdf

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr I2018/00079.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2024

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Målsättning och metod	7
Fornlämnings- och kulturmiljö	7
Mellby kyrka	8
Resultat	9
Fynd	9
Utvärdering av undersökningsplanen	9
Administrativa uppgifter	10
Referenser	11
Arkiv	11
Tryckta källor och litteratur	11

Bilagor

Bilaga 1. Kartor	13
------------------------	----

DEN UPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN

Uppdragsarkeologin regleras av 2 kap. 10–14§§ i Kulturmiljölagen samt genom allmänna råd och föreskrifter. Arkeologiska uppdrag indelas i flera etapper: arkeologisk utredning, förundersökning och undersökning. Processen syftar i första hand till att bevara fornlämningarna, vilket är grundtanken i kulturmiljölagen.

Arkeologisk utredning

Arkeologisk utredning brukar göras i två steg. Den första etappen, steg 1 (AU1), innebär att befintlig kunskap i form av arkivmaterial, äldre handlingar och historiska kartor samt litteratur och uppgifter om tidigare undersökningar sammanställs med syfte att se om fornlämningar berörs av arbetsföretaget. Därtill görs en fältinventering i syfte att lokalisera tidigare okända fornlämningar. Steg 2 (AU2) utgör den del som innebär markingrepp i form av sökschakt med grävmaskin och provrutsgrävning. Om det konstateras förekomst av fornlämningar så kan dessa, om de inte kan bevaras, gå vidare till en arkeologisk förundersökning.

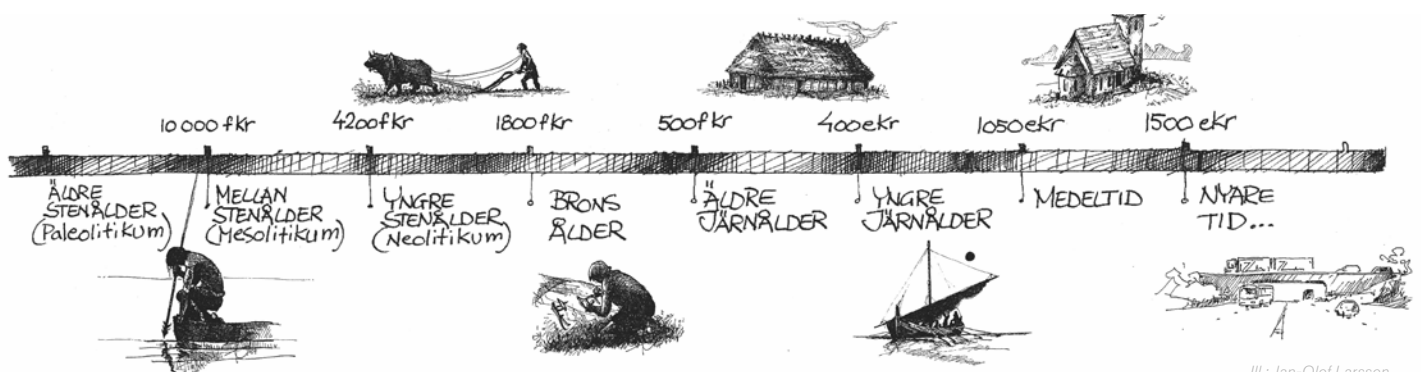
Arkeologisk förundersökning

En arkeologisk förundersökning (FU) syftar till att fastställa och beskriva fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt att ta till vara fynd. Resultaten ska kunna ligga till grund för länsstyrelsens bedömning av kunskapspotentialen inför kommande beslut om tillstånd till ingrepp i en fornlämning. Förundersökningen ska också ge underlag för företagarens (exploatörens) vidare planering. Om fornlämningen efter förundersökning bedöms vara välbevarad och ha vetenskaplig potential går det vidare till nästa steg i processen - en arkeologisk undersökning.

Arkeologisk undersökning

En arkeologisk undersökning (UN) utförs med anledning av att en fornlämning behöver tas bort. Syftet med en arkeologisk undersökning är att dokumentera en fornlämning, ta till vara fornynd, rapportera och förmedla resultaten för att skapa kunskap av relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Dokumentationsmaterialet och fynden ska bevaras för framtiden samt tolkas vetenskapligt och infogas i ett kulturhistoriskt sammanhang. Undersökningen innebär att hela eller delar av fornlämningen slutgiltigt tas bort. Efter att fornlämningen tagits bort är marken fri att exploatera ur fornlämningssynpunkt.

Mer information om den uppdragsarkeologiska processen finns på Riksantikvarieämbetets hemsida.

Sammanfattning

Hösten 2023 har Jönköpings läns museum utfört en arkeologisk utredning vid Mellby kyrka. Rester från tidigare aktiviteter kopplade till kyrkan har påträffats. Delar av en äldre kyrkogårdsmur (L2024:638) har påträffats samt en del mänskliga kvarlevor. De mänskliga kvarlevor som påträffades var inte placerade i intakta gravar utan låg spridda i omrörda lager och fyllmassor. Även rester efter det gamla vapenhuset påträffades längs kyrkan södra långsida. Resterna efter vapenhuset har registrerats som kyrka/kapell med den antikvariska statusen fornlämning i Fornreg och har lämningsnummer L2024:565. Den del av den äldre kyrkogårdsmuren som påträffades har även registrerats som fornlämning.

Figur 1. Utdrag ur digitala fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Inledning

Hösten 2023 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning vid Mellby kyrka i Eksjö kommun. Arbetet föranledes av att Svenska kyrkan planerade att anlägga dränering och vattenkassetter för avvattning av taket på kyrkan. Längden för det planerade schaktet uppskattades till 50 meter och den sammantagna ytan som skulle grävas beräknades inte överstiga 100 m². Fältansvarig var Ann-Marie Nordman och rapportansvarig var Emma Boman, båda arkeologer vid Jönköpings läns museum.

Målsättning och metod

Syftet med utredningen var att ta reda på om fornlämningar skulle beröras av planerat arbetsföretag.

Utredningen genomfördes som en schaktningsövervakning. Upptagna schakt och arkeologiska objekt har mätts in med GPS med nätverks-RTK, beskrivits och fotograferats i fält.

Topografi

Utredningsområdet är placerat i ett öppet och flackt landskap invid kyrkans sydvästra hörn och fortsätter österut längs med kyrkans södra långvägg. Intilliggande marker består av åkermark. Öster om kyrkan återfinns skog och sjön Solgen. Bergarten i området består av tonalit-granodiorit och jordarten sandig morän.

Fornlämnings- och kulturmiljö

I kyrkogårdens sydöstra hörn står en runsten (L1973:6646) som påträffades år 1968 då kyrkan genomförde en restaurering. Enligt Sven B.F. Jansson (Jansson 1973 och 1974) står följande inskrivet: ”Germun lät göra detta minnesmärke efter Ödälv och Varin, Vinjut efter Tryggulf, sin fader. Gud hjälpe deras ande”. Bara 120 meter öster om ovan nämnda runsten finns det ytterligare en runsten registrerad (L1973:5732). Denna är inte bekräftad i fält utan har enligt uppgift stått på platsen men flyttades under tidigt 1900-tal. Anledningen till att den flyttades ska ha varit att folk som ville titta på runstenen trampade ned och förstörde växande gröda. Runstenen ska ha körts bort och tippats i åkerkanten mot sjön som finns belägen i öst. Runstenen har inte återfunnits.

Nordväst om utredningsområdet finns det ett par konstaterade fornlämningar. Det finns ytterligare en runsten registrerad (L1973:6463) där enbart orden ”reste” och ”broder” har kunnat tydas. Runstenen ska enligt uppgift ha varit på villovägar men där den står nu ska vara dess ursprungliga placering, intill gravfält (L1973:5720). Vi finner även en väghållningssten registrerad som vägmärke (L1973:6241). Intill gravfältet (L1973:5270) finns det även ett registrerat röse (L1973:6464) som tycks tillhöra gravfältet. Cirka 160 meter väst om gravfältet finns ytterligare ett röse registrerat (L1973:5650). Röset är borttaget och har enligt 1940-års

inventering odlats bort.

Även ett röse (L1973:6718) finns registrerat 370 meter väster om utredningsområdet. 250 meter sydväst om röset (L1973:6718) finns ytterligare ett röse (L1973:6302) samt två stensättningar (L1973:6303 och L1973:5719).

Söder om utredningsområdet återfinns inga fornlämningar men det finns ett par fyndplatser registrerade. Tre stenåldersyxor har påträffats varav en är en skaftshålsyxa (L1973:6242) och de övriga två trindyxor (L1973:5576 och L1973:6259). I söder finns det även en möjlig fornlämning i form av en grav (L1975:9496) där uppgift om typ saknas. Gravanläggningen ska enligt uppgift legat på platsen och ingått i det så kallade Sörabys bygravfält som ska ha förstörts av markägaren 1860 i samband med stenröjning och uppodling. På berörd åker ska det även ha stått en runsten (L1975:9658) som enligt uppgift ska ha grävts ned i jorden.

Mellby kyrka

Det saknas skriftliga källor kring Mellby kyrkas äldsta historia men baserat på kyrkans utseende tror man att den har uppförts under 1400-talet. Enligt dendrokronologisk undersökning på virke från takstolarna ska det virket ha fällt under 1290-talet. Kyrkan i sig är uppförd i sten med vitputsade fasader. De flesta medeltida kyrkor har genom åren genomgått en rad förändringar men Mellby kyrka har i jämförelse med andra samtida kyrkor fått stå relativt orörd. Den första förändringen genomfördes 1667 när ett vapenhus uppfördes på kyrkans västra gavel. Det fanns då sedan tidigare ett vapenhus på kyrkans södra långsida som revs 1739–1740 i samband med en renovering. Det är något oklart när det uppfördes men då det fanns på plats redan 1667 så är det södra vapenhuset äldre. Det södra vapenhuset var av trä eller sten. Kyrkan är orienterad i öst-västlig riktning. Sakristian står att finna på norra fasaden vid koret. På kyrkogården finns det en klockstapel som har stått på samma plats sedan 1500-talet (Haas 2006).

Väster om kyrkan går det en landsväg som tidigare gick öster om kyrkan, landsvägen ändrade sträckning cirka 1925 när ett ritningsförslag till kyrkogårdens utvidgning togs fram. Den stenmur som finns vid kyrkan idag har föregåtts av en äldre stenmur. Troligtvis har stenar från den ursprungliga muren återanvänts och ingår i dagens stenmur. Den planerade utvidgningen kan ses på ett flygfoto från 1930-talet. Vid de äldre delarna av kyrkogården har grusgravar anlagts omgärdade med låga buskar. De nya delarna av kyrkogården liknar mer hur kyrkogården ser ut idag, med stora gräsmattor som är avdelade med grusgångar. Grusgravarna ersattes under mitten av 1900-talet med gräs. Ett flertal av de grusgångar som fanns på den norra delen av kyrkogården har även ersatts med gångar lagda med sjöstensplattor.

I sydöst finns det en rad gravar som har tolkats vara kvar från

den allmänna linjen. Gravar längs den allmänna linjen var gratis och placerades ofta lite avsides på kyrkogården. Köpegravarna lades på vad man ansåg vara ett bra ställe där det var bra exponering för kyrkobesökare, exempelvis nära ingången (Haas och Manbo 2006).

Resultat

I utredningsområdesområdet västra del påträffades ett lager mörkbrunt grovt grus som innehöll rörben från människa samt kol och tegel. Schaktet grävdes till 0,2 meters djup. Förekomsten av mänskliga kvarlevor ökade några meter öster om kyrkans syd-östra hörn. Rester efter den gamla kyrkogårdsmuren påträffades (L2024:638) i de östra delarna av schaktet (se bilaga 1). Öster om den gamla kyrkogårdsmuren avtog helt förekomsten av mänskliga kvarlevor. Den gamla kyrkogården tycks därmed ha sin begränsning vid den gamla kyrkogårdsmuren och ytan väster om muren utgör den gamla kyrkogården. Innanför muren påträffades ett mörkbrunt, humöst lager i botten av schaktet vilket har tolkats som fyllnadsmassor.

Öster om (den påträffade) muren, påträffades på 0,15–0,20 meters djup ett ljust gruslager bestående av grovkornigt grus som troligtvis utgör en orörd marknivå för området. I utredningsområdets östra ände grävdes ett djupare schakt på 1,4 meters djup. I schaktet påträffades ett lager av påförd lera, detta har tolkats om en förvaringsgrop för just lera (se bilaga 1).

Vid kyrkans södra långsida påträffades delar av grunden till det äldre vapenhuset (se bilaga 1 karta 2), som byggdes innan 1667 och revs 1739–40. Vapenhuset har fått den antikvariska statusen fornlämning och är registrerad som kapell/kyrka (L2024:565).

Fynd

Inga fynd har tillvaratagits.

Utvärdering av undersökningsplanen

Syftet med utredningen var att ta reda på om fornlämningar skulle beröras av planerat arbetsföretag, vilket vi bedömer att vi har gjort.

Figur 2. I det upptagna schaktets östra ände grävdes ett djupare schakt där vattenkassetter ska grävas ned. I schaktet påträffades påförd lera.

Tabell över nyptäckta lämningar.

Lämning	Lämningstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Kommentar
L2024:565	Kapell/kyrka	Vid en utredning påträffades i upptaget schakt grundstenar, ca 0,4-0,5 m st (N-S). Det är ca 5 m mellan stenarna (Ö-V). Grundstenarna påträffades längs med kyrkans södra långsida där det ska ha funnits ett vapenhus. Grundstenarna tolkas tillhöra vapenhusets östra respektive västra vägg. Stenarna påträffades på ca 0,4 m dj.	Fornlämning	
L2024:638	Hägnad	Stenmur, ca 1,14 m br (Ö-V), av 0,1-0,4 m st stenar. Stenmuren är nedriven och endast botten kvarstår. Stenmuren påträffades på 0,2 m dj. Vid murens östra begränsning är stenarna störst. Stenmuren påträffades i upptaget schakt vid en arkeologisk utredning och utgör troligtvis rester efter den äldre kyrkogårdsmuren.	Fornlämning	

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-6112-2020
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2023-05-10
Jönköpings läns museums dnr: 2023-112
Uppdragsgivare: ..... Svenska kyrkan
Rapportansvarig: ..... Emma Boman
Rapportgranskning: ..... Anna Ödeén
Fältansvarig: ..... Ann-Marie Nordman
Fältpersonal: ..... Ann-Marie Nordman
Fältarbetstid: 2023-09-26–2023-09-28
Län: ..... Jönköpings län
Kommun: ..... Eksjö kommun
Socken: ..... Mellby socken
Fastighetsbeteckning: ..... Mellby 12:1
Koordinater: ..... N: 6379288, E: 506462
Koordinatsystem: ..... Sweref 99 TM
Höjdsystem: ..... RH 2000
Undersökningsyta: ..... 42 m²
Fornlämningsnummer: L2024:565, L2024:638
Fornlämningstyp: ..... Kyrka/kapell, hägnad
Tidsperiod: ..... Senmedeltid
Tidigare undersökningar: ..... Jönköpings läns museum bygg-
nadsvårdsrapport: 2006:55,
2006:68

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Riksantikvarieämbetet, Stockholm (RAÄ)

Kulturmiljöregistret, Forsök: <https://app.raa.se/open/fornsok/>

Tryckta källor och litteratur

Haas, Jonas. 2006. *Mellby kyrka. Kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Mellby socken i Eksjö kommun, Jönköpings län, Linköpings stift.* Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2006:55. Jönköping

Haas, Jonas och Manbo, Ia. 2006. *Mellby kyrkogård. Kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Mellby socken i Eksjö kommun, Jönköpings län, Linköpings stift.* Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2006:68. Jönköping

Jansson, Sven B.F. 1973. Mellby kyrkas runsten. Ingår i *Svenska studier från runtid till nutid: tillägnade Carl Ivar Ståhle på 60-årsdagen den 27 juni 1973.* Stockholm

Jansson, Sven B.F. 1974. Ett småländskt runstensfynd. Ingår i *Småländska kulturbilder XLVII.*

ANTIKVARISK BEDÖMNING / KOMMENTAR

Antikvarisk bedömning görs utifrån Riksantikvarieämbetets praxis för tillämpning av kulturmiljölagen (KML). Lämningsstyperna och deras bedömning redovisas i den så kallade *Lämningsstyplistan* som är upprättad och ajourhållen av Riksantikvarieämbetet. Länsstyrelsen gör den slutliga bedömningen inom ett uppdrag.

Fornlämning

Fornlämning är en lämning som är skyddad enligt kulturmiljölagen. För att kunna bedömas som fornlämning måste den vara äldre än 1850. Tre kriterier måste också vara uppfyllda; det ska vara en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Övrig kulturhistorisk lämning

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel fyndplats eller plats med tradition.

Möjlig fornlämning

Möjlig fornlämning anges för lämningar som kräver vidare utredning för att den antikvariska bedömningen ska kunna fastställas. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte kunnat fastställa lämningens utbredning.

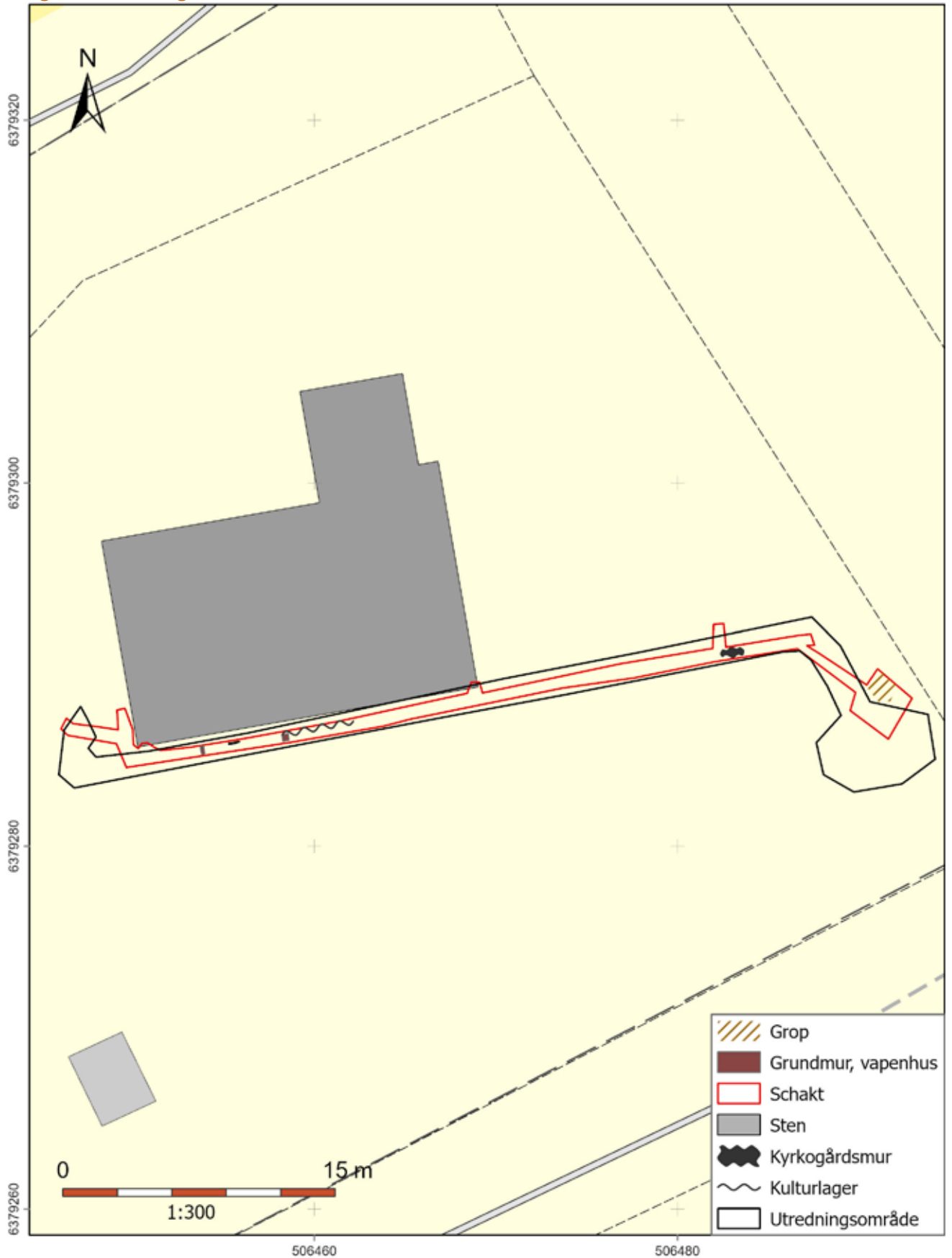
Ingen antikvarisk bedömning

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller helt förstörda. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält, kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

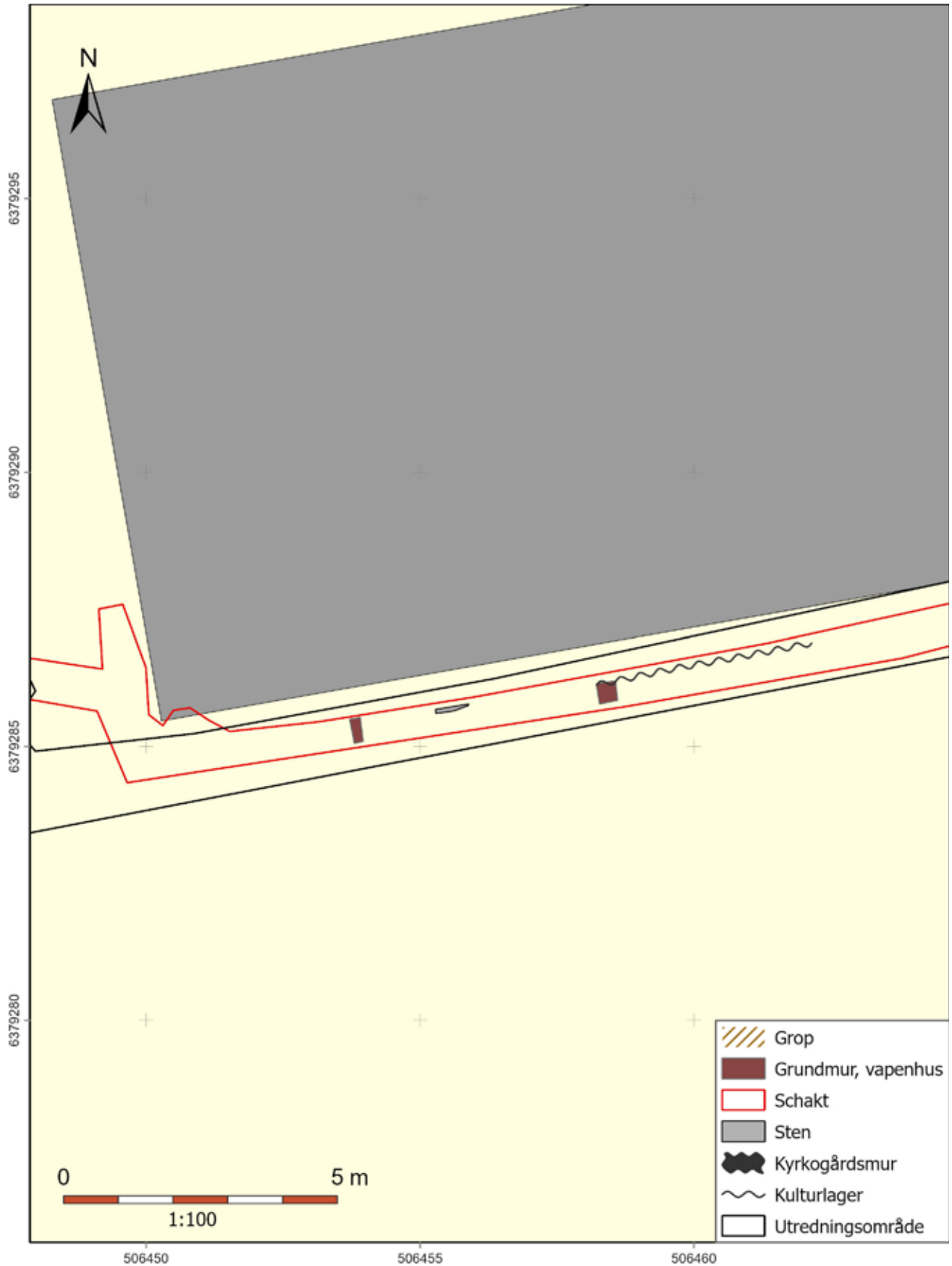
Ej fastställd

Den antikvariska bedömningen har inte fastställts. Avser till exempel boplatsslägen där en arkeologisk utredning steg 2 krävs för att eventuellt kunna finna spår som inte är synliga ovan mark.

Bilaga 1. Kartbilaga

Upptaget schakt och påträffade objekt.

Rester av det gamla vapenhuset som funnits längs med kyrkans södra vägg med eventuell trappsten.

Hösten 2023 har Jönköpings läns museum utfört en arkeologisk utredning vid Mellby kyrka. Rester från tidigare aktiviteter kopplade till kyrkan har påträffats. Delar av en äldre kyrkogårdsmur (L2024:638) har påträffats samt en del mänskliga kvarlevor. De mänskliga kvarlevor som påträffats var inte placerade i intakta gravar utan låg spridda i omrörda lager och fyllmassor. Även rester efter det gamla vapenhuset påträffades längs kyrkan södra långsida. Resterna efter vapenhuset har registrerats som kyrka/kapell och fornlämning i Fornreg och har lämningsnummer L2024:565. Den del av den äldre kyrkogårdsmuren som påträffades har även registrerats som fornlämning.

